

УДК 016:070(477)«18/19»:027.021(477.83)

Лідія Сніцарчук,

д-р наук із соціальних комунікацій,
заст. генерального директора ЛННБ України ім. В. Стефаника,
директор НДІ пресознавства

Дослідницьке двадцятиліття науковців Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника

Охарактеризовано основні напрями діяльності одного із наукових підрозділів ЛННБ України ім. В. Стефаника – Науково-дослідного інституту пресознавства, проаналізовано специфіку формування бібліографії української преси XIX–XX ст., окреслено дослідницькі перспективи цієї інституції.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліографія української преси, історія української журналістики, пресознавство, українська преса XIX–XX ст., історико-бібліографічний опис, біографіка, інформаційний простір.

На початку 1990-х рр., коли незалежність України стала завершеним історичним фактом, перед вітчизняною наукою постало чимало викликів, пов'язаних із необхідністю заповнення значної кількості лакун, ба навіть провалів у знанні про нашу минувшину. Історія української журналістики належала також до сфери terra incognita, адже до того часу заінтересованому користувачеві були доступні для вивчення лише ті періодичні видання, які засвідчували непомилковість панівної ідеології та слугували яскравим її підтвердженням. Масиви газет, журналів, бюлетенів, комунікатів тощо були надійно приховані у «спеціальних фондах», а отже, не допускалися до наукового обігу, що суттєво збіднювало українську історичну медіакартину. Її ретельне відновлення стало одним із основних завдань працівників Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Інститут розпочав свою діяльність у 1993 р. як науково-дослідний центр періодики, що складався із двох підрозділів – відділу досліджень української періодики та відділу досліджень іншомовної періодики.

За двадцять років функціонування відбулося чимало змін у статусі й структурі цієї інституції. Від грудня 2010 р. вона функціонує як Науково-дослідний інститут пресознавства, до складу якого нині входить три підрозділи: відділ досліджень української періодики (завідувач – д-р філол. наук М. М. Комариця), відділ біографічних досліджень (завідувач – канд. філол. наук О. Р. Дроздовська), відділ національної бібліографії (завідувач – канд. філол. наук Н. М. Кулеша).

З плином часу набували дедалі більшої масштабності й наукові завдання Інституту: від розкриття унікальних фондів українських періодичних видань ЛННБ України ім. В. Стефаника до вивчення не менш цінних бібліотечних збірок іншомовних періодичних видань (німецько-, польсько-, російсько-, румунсько-, угорсько-, франко-, чеськомовних, на ідиш та івриті), які функціонували на українських землях; від створення анотованих покажчиків до проведення історико-бібліографічних досліджень західноукраїнської преси; від укладання каталогів до формування історико-бібліо-

графічних баз даних української періодики; від встановлення імен і розшуків відомостей для життєписів творців української преси до створення енциклопедичного словника «Українська журналістика в іменах»; від вивчення західноукраїнського медіаландшафту XIX–XX ст. до укладання репертуару української преси вказаного періоду.

За роки своєї діяльності Інститут значно розширив й ареал дослідницького пошуку – книгозбірні, архівні установи, музеї України, Польщі, Росії, Чехії, інших країн, що зумовлено потребами соціокомунікаційних наук, зокрема, необхідністю створення національної бібліографії української преси XIX–XX ст., якої, зауважимо, й донині не має у своєму розпорядженні наша наука.

Спочатку фахівці Інституту акцентували свою увагу на вивченні тих періодичних видань, які не просто були призабуті через товщу десятиліть, а цілеспрямовано й ретельно вичищалися з історичної пам'яті, оскільки вони залишалися надійними свідками національних суспільно-політичних, культурних, економічних процесів, які проживало українство на українських етнічних землях та поза їх межами. Завдяки цьому напряму досліджень світ побачив один із перших колективних видавничих продуктів Інституту – серіальне п'ятитомне видання «Періодика Західної України 20–30-х рр. XX ст.». Його підзаголовок пояснював читачеві, що це «матеріали до бібліографії», специфіка формування якої на той час лише обговорювалася працівниками Інституту. До наукового обігу було включено 524 україномовних часописи, які функціонували на Буковині, Галичині, Закарпатті – землях, котрі перебували на той час під юрисдикцією Румунії, Польщі, Чехословаччини, відповідно. Таким чином, крок за кроком заповнювалися ідеологічно-старанно випорпані прогалини в історичній пам'яті нації. І вже сьогодні науковці володіють добрими знаннями про цей потужний пласт духовної спадщини, що відіграв унікальну роль у формуванні ментальності і збереженні ідентичності українства.

Обравши магістральним напрямом створення історико-бібліографічного продукту, який давав би заінтересованому користувачеві виче-

рпну інформацію про досліджувану медіаодиницю, працівники Інституту ще 1993 р. сформували спеціальну схему повного бібліографічного опису періодичного видання [10], за якою обов'язковим є встановлення його основних «біографічних» відомостей: назви, підназви, чітких меж функціонування, періодичності, місця виходу, адреси редакції та місця тиражування, кількості виданих річників та чисел, накладу, обсягу, формату, ціни та, що особливо важливо, прізвищ редакторів і видавців. Цінним для користувачів є підрозділ «наявність у фонді». Тому намагаємося його заповнювати, незважаючи на складнощі. Вказуємо ступінь «присутності» того чи іншого видання у книгозбірнях чи архівних установах країни або закордоння. Ці дані становлять сферу обов'язкової для визначення інформації і вимагають опрацювання кожного видання *de visu*. Цього потребує також нерегламентована частина історико-бібліографічного опису – розширений науковий нарис, що містить деталізований контент-аналіз видання із визначенням його профілю та характеристикою комунікативно-функціональних особливостей.

Саме за такою схемою було створено низку історико-бібліографічних досліджень, присвячених українській пресі Львова [16], Станіслава (нині – Івано-Франківськ) [3], Коломиї [12] (про видавничий феномен цього провінційного містечка Галичини згодом буде написано чимало), Ужгорода [2], повітових міст і містечок Галичини [4] та ін. Особливо тут варто відзначити тритомник (у 4-х книгах) бібліографії української преси Львова від 15 травня 1848 р. (час виходу першої україномовної газети «Зоря Галицка») до 17 вересня 1939 р., коли внаслідок усіх відомих причин у місті було закрито редакції понад сотні різнотипних українських періодичних видань. Видання містить інформацію про понад 850 україномовних часописів. Така велика кількість пресодруків у Львові, нагадаємо, зумовлена тим, що саме це місто стало прихистком української преси ще в ту добу, коли вітчизняна журналістика не мала можливостей розвиватися на східноукраїнських землях у часи дії загальновідомих указів, циркулярів, настанов і, як наслідок, інтенсивно розвивалася у Галичині,

суттєво підтримувана фінансово київською патріотично налаштованою громадою.

Проте надважливим проектом, над яким колектив Інституту працює з 2005 р., є формування бібліографії української преси. Нині він реалізується у вигляді багатотомного історико-бібліографічного дослідження «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.» [17], три томи якого вийшли у світ 2007 р. (1812–1890 pp.), 2009 р. (1891–1905 pp.), 2011 р. (1906–1910 pp.) відповідно; редакційно-видавнича робота над четвертим (1911–1916 pp.) та п'ятим (1917 р.) томами завершується цьогогоріч.

Укладання історико-бібліографічного дослідження здійснювалося за концепцією, що слугувала опертям для попередників (зокрема В. Ігнатієнка, «принципи: 1) державності (територіально-державна прикмета), 2) мови або врешті 3) принцип територіально-етнографічний, комбінований з принципом мови») [5]. Зрозуміло, така парадигма досліджень не дає вичерпного уявлення про весь журналістський процес, що мав місце на українських землях упродовж XIX–XX ст., і викликає чимало заперечень з боку поважних науковців. Справді, до дослідницького комплексу наразі не введено багато іншомовних періодичних видань, які функціонували в українському інформаційному просторі впродовж XIX – першої третини XX ст., роз'єднаному в межах Австро-Угорської та Російської імперій, згодом – інших державних утворень. Однак, цим виданням пощастило не зникнути в паці минулого – відомості про них збереглися у відповідних бібліографічних дослідженнях чи покажчиках [1; 6; 13].

Віднайти, зафіксувати, довести факт існування, зберегти від небуття ті українські пресодруки, історія функціонування яких входила до зони «білих плям» – суттєвих прогалин в історичному журналістикознавчому процесі, – ось такою була першочергова дослідницька вимога, яку вкрай важливо було виконати з огляду на історичні реалії.

Однак, на думку науковців Інституту, будь-яке періодичне видання, що функціонувало на українських теренах, незалежно від мови, видавця, власної мети, характеру інформації, читацького спрямування, апріорі належить до комплексу преси, що є базовим у понятті

«історія української журналістики». Адже не лише україномовні часописи формували українського читача, впливали на його світогляд, навчали, інформували, просвіщали, освічували тощо, фіксуючи для майбутнього історичну інформацію, проявляючи при цьому, зрозуміло, контраверсійне відтворення широкоаспектної подієвості. Викреслити їх з поля української журналістики означає звужити, обмежити, збіднити знання про нього.

Історичні причини полілінгвістичності українського інформаційного простору зрозумілі й не потребують розлогих пояснень. Отже, інвалідність такої бібліографії була б очевидною, кінцевий результат не відповідав би історичній реальності. Нині провадиться інтенсивне вивчення іншомовних пресових джерел, відомості про які будуть опубліковані в одному із наступних томів історико-бібліографічного дослідження. Йдеться про значну кількість видань – польсько-, російсько-, румунсько-, угорськомовних та інших, котрі засновувалися й діяли на українських теренах.

На сьогодні вже досліджено й підготовлено до друку у наступних томах понад 3500 історико-бібліографічних описів періодичних видань, значна частина яких функціонувала у надзвичайно проблемні для вивчення 1917–1921 pp. Адже нині доволі складно віднайти часописи, що видавалися українством у Великобританії, Греції, Грузії, Естонії, Латвії, Туреччині, Франції, Швейцарії та інших європейських країнах з метою інформування про українські проблеми, а їх було чимало. Відзначимо лише, що уже підготовлено до друку історико-бібліографічні описи майже 2000 видань цього періоду. До речі, під час пошукового етапу науковці Інституту віднашли й опрацювали цілу низку українських газет, що видавалися у Благовещенську-на-Амурі, Омську, Петрограді, Пскові, Ставрополі, Томську (усі – Росія), Ризі (Латвія), Тифлісі (нині – Тбілісі, Грузія), Трапезунді (нині – Трабзон, Туреччина) та ін., про які не було жодних згадок у відповідній літературі. Попереду – не менш складна пошукова робота – накопичення знань про періодичні видання 1920–1930 pp., що також вимагатиме багаторічної наполегливої і копіткої праці дослідників.

Упродовж 20 років колектив Інституту підготував до друку майже 130 різнотипних наукових видань (збірники наукових праць, покажчики періодичних видань, покажчики змісту часописів, біобібліографічні матеріали до енциклопедичного словника «Українська журналістика в іменах», історико-бібліографічні дослідження, монографії, хрестоматії тощо). Серед них, зокрема, можна виокремити монографічні дослідження української преси Буковини [11], Галичини [7; 8; 14; 15], Німеччини [9].

Це, по суті, перші спроби у царині формування знання соціуму про журналістську минувшину. Написання «повнової» історії української преси віднесено до майбутніх завдань Інституту. До нього ми приступимо лише після бібліографування усіх медіаодиниць, що «населляли» український інформаційний простір у попередні століття.

Нині у науковому середовищі подекуди звучать голоси про недоцільність таких лонгит'юдних досліджень. Однак, фахівці Інституту вважають, що вивчення преси необхідно розпочинати саме від основи: яку кількість газет і журналів видавало українство, хто і чому брався за реалізацію пресових проєктів, скільки чисел того чи іншого видання побачило світ і скільки збереглося, та ще із зазначенням орієнтирів пошуку цих видань у сучасних книгозбірнях і архівах. Лише після того, коли дізнаємося, скільки видань і якого плану підготували для різнорідної аудиторії їх творці, можемо впевнено продовжувати написання історії української преси XIX–XX ст.

Зрозуміло, зосереджувати значну кількість медіаоб'єктів в історії української преси недоцільно, тим більше, що багато з них розвивалися за однотипною схемою, були подібні за змістовими й формальними структурами. Відзначимо при цьому, що доволі проблематично виокремити характерні для певного пресотипу деталі, штрихи, фрагменти. Проте створення моделі й не передбачає наявності калькованих рис періодичних видань, хоча, зрозуміло, певні часописи, особливо ті, що належали до локальної журналістики, створювалися здебільшого за формулою попередників чи конкурентів (наприклад часописи політичних партій і рухів міжвоєнної Галичини, які хоча й

прагнули формувати своє творче обличчя, однак, часто копіювали формальні структури один одного). Таким чином, маємо ще один важливий для виконання науковий напрям.

Ведучи мову про створення бібліографії української преси загалом, відзначимо також важливість комплексу досліджень, присвячених творчим особистостям, які стояли біля джерел української медіапродукції, були її «деміургами» в наступні періоди розвитку. Адже немало діячів, які вкладали свої сили (не лише творчі, а й матеріальні) у формування медіазнань для суспільства, і нині залишаються на маргінесі наукових інтересів сучасних дослідників. Переконані: ретельне відновлення фрагментів їхньої активності дасть змогу доповнити й збагатити очікувану історію української журналістики новими яскравими й промовистими фактами.

Доволі часто нині звучать дещо песимістичні голоси поважних науковців про хибність, непотрібність, даремність досліджень, присвячених висвітленню життєвого шляху й різноаспектної громадсько-політичної, культурної, економічної діяльності в ім'я суспільства. Однак, у арсеналі низки наук, що потребують знань з історії свого зародження, становлення, розвитку, є немало праць, присвячених біографічним дослідженням. В іншому випадку «тека» зафіксованого активного внеску українства у розвиток людської цивілізації загалом мала б зовсім непривабливий, ба навіть убогий, вигляд. Упродовж двох десятиріч працівники Інституту зібрали інформацію про понад 4500 журналістів, видавців, редакторів, публіцистів, майже 4000 біограм було опубліковано у двадцяти випусках матеріалів до енциклопедичного словника «Українська журналістика в іменах».

Цьогоріч ми припинили видання цієї серіальної павіті, однак жодним чином не згорнувши діяльність у напрямі біографіки. Адже українська журналістика формувалася і функціонувала завдяки особам, котрі вміли, могли й хотіли присвятити свої творчі зусилля, енергію спільній справі. На нашу думку, дослідження діяльності тих, хто активно збагачував цю складову соціальних комунікацій, суттєво розширює наші уявлення, збагачує наші знання про розвиток української жур-

налістики загалом, пояснює суть таких її форм, як персональний журналізм, рукописна преса, висвітлює процес становлення радіо- й тележурналістики в Україні. Нині дослідницькі зусилля наших фахівців спрямовані на створення бази біобібліографічних даних, що має таку ж назву, як і опубліковані матеріали, – «Українська журналістика в іменах». Таку ж назву матиме й біобібліографічний словник, над концепцією формування якого працює науковий відділ біографічних досліджень Інституту.

Окрім проведення досліджень з метою одержання нових знань про журналістський процес минулого, працівники Інституту виконують й іншу важливу наукову, культурну, освітню та методичну роботу: організують і проводять наукові конференції і семінари, здійснюють керівництво дисертаційними дослідженнями, рецензування результатів напрацювань співробітників інших наукових інституцій, виступають опонентами під час захисту кандидатських і докторських дисертацій, надають консультації, опікуються стажуванням викладацького складу вишів – тобто усим тим, що доформовує повсякденну творчу працю колективу НДІ пресознавства ЛННБ України ім. В. Стефаніка.

Список використаних джерел

1. *Беляева Л. Н.* Библиография периодических изданий России 1901–1916 / Л. Н. Беляева, М. К. Зиновьева, М. К. Никифорова. – Л., 1960.
2. *Габор В.* Українські часописи Ужгорода (1867–1944 рр.) : іст.-бібліогр. дослідж. / Василь Габор. – Львів, 2003. – 564 с.
3. *Галушко М.* Українські часописи Станіслава (1879–1944 рр.) : іст.-бібліогр. дослідж. / Марія Галушко. – Львів, 2001. – 304 с.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2014.

UDC 016:070(477)«18/19»:027.021(477.83)

Lidiia Snitsarchuk

Research twentieth anniversary of scientists of V. Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine

The main trends of activity of Research Institute on Ukrainian Periodicals as a department of Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv were characterized. Peculiarities of bibliography construction were analyzed, especially for items published in 19th–20th centuries. The author also outlines the research perspectives of this institution.

К е у о р д с: bibliography, journalism, Ukrainian periodicals, historical and bibliographical description, biographics, information space.

УДК 016:070(477)«18/19»:027.021(477.83)

Лидия Сницарчук

Исследовательское двадцатилетие ученых Львовской национальной научной библиотеки Украины им. В. Стефаніка

В статье анализируется деятельность одного из научных подразделений ЛННБ Украины им. В. Стефаніка – Научно-исследовательского института прессоведения, раскрывается специфика формирования библиографии украинской прессы XIX–XX вв., очерчено исследовательские перспективы этой институции.

К л ю ч е в ы е с л о в а: библиография украинской прессы, история украинской журналистики, прессоведение, украинская пресса XIX–XX вв., историко-библиографическое описание, биографика, информационное пространство.

4. *Дроздовська О.* Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939 рр.) : іст.-бібліогр. дослідж. / Олеся Дроздовська. – Львів, 2001. – 364 с.

5. *Ігнатієнко В.* Історія української преси та її вивчення / В. Ігнатієнко // *Бібліологічні Вісти.* – 1923. – Кн. 3. – С. 22–26.

6. Каталог дореволюційних газет, що видавалися на Україні (1822–1916) / уклад. : О. М. Пузирьова, О. О. Дмитрієв, Ю. М. Довгаленко. – К., 1971.

7. *Ковпак В.* Українська спортивна періодика Галичини 20–30-х рр. XX ст. : монографія / Вадим Ковпак. – Львів, 2008. – 236 с.

8. *Комариця М.* Українська «католицька критика» : феномен 20–30-х рр. XX ст. / Мар'яна Комариця. – Львів, 2007. – 328 с.

9. *Кулеша Н.* Українська преса у Німеччині 1919–1945 рр. : формування та функціонування : монографія / Надія Кулеша. – Львів, 2009. – 344 с.

10. *Романюк М. М.* Схема повного бібліографічного опису періодичного видання / М. М. Романюк, М. В. Галушко // *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики.* – Львів, 1994. – Вип. 1. – С. 271–290.

11. *Романюк М. М.* Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870–1940 рр.) / М. М. Романюк. – Львів : Фенікс, 2000. – 588 с.

12. *Романюк М. М.* Українські часописи Коломиї (1865–1994 рр.) : іст.-бібліогр. дослідж. / М. М. Романюк, М. В. Галушко. – Львів, 1996. – 238 с.

13. *Русская периодическая печать 1703–1900 гг.* / сост. Н. М. Лисовской. – СПб, 1913.

14. *Сніцарчук Л. В.* Українська преса Галичини (1919–1939 рр.) і журналістикознавчий дискурс : монографія / Лідія Сніцарчук. – Львів, 2009. – 416 с.

15. *Сніцарчук Л. В.* Українська сатирично-гумористична преса Галичини 20–30-х рр. XX ст. : історико-функціональний аспект та інтерпретаційні особливості / Л. В. Сніцарчук. – Львів, 2001. – 240 с.

16. Українські часописи Львова 1848–1939 рр. : іст.-бібліогр. дослідж. : у 3 т. / уклад. : М. М. Романюк (кер. проекту), М. В. Галушко. – Львів, 2001–2003.

17. Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст. : іст.-бібліогр. дослідж. / уклад. : М. М. Романюк (кер. проекту), М. В. Галушко, Л. В. Сніцарчук : Т. 1 (1812–1890); Т. 2 (1891–1905); Т. 3 (1906–1910).